

torne kooperovať v interdisciplinárnych vzťahoch systému vedy.

Za relevantnú v obsahu recenzovanej práce K. Hájeka považujeme predovšetkým autorom nastolenú požiadavku hľadať a zavádzať do spoločenskej praxe stále účinnejšie formy integrácie filozofie a špeciálnych vied, to znamená upúšťať od zastaralých, tradičných, málo efektívnych, voľných, funkčných väzieb filozofie a špeciálnych vied a zavádzať sem pevnejšie „vnútorne kooperatívne“ pracovné väzby.

Je to vecne zdôvodnená a opodstatnená požiadavka našej súčasnosti umožniť potenciálne možnosti rozvoja tak pre filozofiu, ako aj pre špeciálne vedy, a tým vytvoriť priestor pre maximálne rozvíjanie ich teoreticko-poznávacích i prakticko-aplikačných funkcií, ktoré v spojení s úlohami na ne kladenými umožnia efektívnejšie sa zúčastňovať na výstavbe rozvinutého socializmu.

Karol Kollár

MONOGRAFIA O DIALEKTICKOM MATERIALIZME

ALEKSEJEV, P. V.: Predmet, štruktúra i funkcie dialektického materializmu. Izdatel'stvo moskovskogo universiteta 1978, 336 s.

Kniha *Predmet, štruktúra a funkcie dialektického materializmu* sa zaoberá síce tradičným, no neustále aktuálnym problémom vymedzenia predmetu a metód skúmania dialektického materializmu. Poskytuje stručný, zároveň však pomerne ucelený prehľad o základnom zameraní marxistického skúmania špecifickosti filozofie v procese jej sebaurčenia, o úrovniach a aspektoch predmetu filozofie, o postavení, predmete, štruktúre a funkciách dialektického materializmu v systéme vedecko-filozofického vedenia. Napriek určitej stručnosti, lakonickejši vo vyjadrovaní myšlienok celou štruktúrou práce preniká kriticko-konstruktívne, dialektické myslenie autora. Monografia P. V. Aleksejeva nemá ani ilustratívny, ani čisto deskriptívny charakter. Nepostuluje večné pravdy, ale dáva isté direktívy, ktoré môžu pôsobiť pri vytváraní predpokladov skutočne tvorivej práce v oblasti filozofie, pri zdokonaľovaní majstrovstva v ovládaní kľúča k riešeniu jej fundamentálnych problémov.

Obsah práce tvoria tri kapitoly, ktoré sú vzájomne veľmi úzko späté.

Vzhľadom na zložitost skúmaných problémov sa autor pokúša objasniť ich rôzne, ale vzájomne súvisiace aspekty v rôznych častiach práce, čím poskytuje čitateľovi komplexnejší pohľad na spracovaný problematiku.

V úvode knihy P. V. Aleksejev podáva stručnú informáciu o hlavných, najrozšírenejších argumentoch ideových protivníkov marxizmu, ktorí sa z rôznych aspektov pokúšajú dokázať, že dialektický materializmus prežíva obdobie krízy. Neudržateľnosť ich argumentácie podrobuje kritickej analýze pri pozitívnom rozpracovaní problémov tak v kapitole venovanej explikácii otázok o predmete filozofie a predmete dialektického materializmu, ako i v ďalších dvoch kapitolách o štruktúre dialektického materializmu a funkciách dialektického materializmu. Pri zdôvodňovaní svojho stanoviska bohato, ale veľmi funkčne používa širokú paletu sovietskej filozofickej tvorby. Idea dynamickej celostnosti, ktorej historickú i logickú pevnézu skúma v prvej časti knihy, je explicitne i implicitne obsiahnutá v celej práci. Autor vyčleňuje tri historické

ké typy chápania filozofie. Staroantické chápanie pojmu filozofie je spojené s historickým oddelením súhrnného vedeckého vedenia od nefilozofického svetonázoru. V antickom chápaní od mytológie a v období renesancie od teológie. Toto historicky prvé chápanie filozofie ako „protovedenia“, „pravedy“, ako učenia o svete vôbec zodpovedá, podľa autora, prvej etape každého poznania, etape živelného nazerania, zmyslovo-konkrétneho myslenia.

Druhé, tradičné chápanie filozofie súvisí s odlišením všeobecného (teoretického) od jedinečného (empirického) v hraniciach samej vedy. (pozri s. 18.) Tento historicky druhý význam pojmu filozofie ako „prvej filozofie“, „metafyziky“, ako učenia o abstraktne všeobecnom zodpovedá druhej etape filozofického poznania objektu. Etape empirického zmocnenia sa objektu, pre ktorú je podľa P. V. Aleksejeva charakteristické to, že sa neodráža celostná podstata objektu, ale jednotlivé stránky, fragmenty (abstrakcia) takej podstaty. Dokonca i Hegel, ktorý teoreticky hlboko rozpracoval tézu o konkrétne všeobecnom a použil ju pri výstavbe svojho systému, nedokázal z hľadiska koncepcie predmetného sebaurčenia filozofie, ktorú vysvetľuje autor, pochopiť predmet filozofie z hľadiska konkrétne všeobecného.

Zrod tretieho súčasného (marxistického) chápania špecifickosti a predmetu filozofie súvisí s koncipovaním jej teoretických základov. Táto výrazná kvalitatívna premena chápania predmetu filozofie spočíva v tom, že jazyk abstraktne všeobecnej špekulácie vystriedal jazyk konkrétne všeobecnej analýzy. Teoretická úroveň filozofickej reflexie, ktorá našla svoje vyjadrenie v chápaní predmetu filozofie ako konkrétne všeobecného, tvorí podľa P. V. Aleksejeva jadro marxistickej koncepcie filozofie a teda i dia-

lektického materializmu. Z pozícií koncepcie predmetného sebaurčenia filozofie podáva kritiku koncepcie filozofie ako „vedy vied“, koncepciu „rozvetvovania“ (raspočkovania).

Nie náhodou, ako to podčiarkuje i L. Naumenko vo svojej recenzii monografie P. V. Aleksejeva v moskovskej Pravde, je jedným z kľúčových problémov knihy otázka o podstate, špecifickosti filozofického zovšeobecňovania. Od jej riešenia závisí chápanie predmetu štruktúry dialektického materializmu, ale i celého radu parciálnych otázok, ktoré s nimi súvisia. Podľa názoru L. Naumenka, ktorý vystihuje v plnej miere mienku P. V. Aleksejeva: „Objektom filozofického zovšeobecnenia ako formy konkrétne všeobecného vedenia nie sú jednotlivé fragmenty skutočnosti, ale celostný systém pohybu postupujúceho od jednoduchého k zložitému, od nižšieho k vyššiemu, nie zvlášťne prípady a „príklady“ vývoja, ale všeobecné zákonitosti celku. Prítom charakteristika celku sa nemusí zhodovať s charakteristikou jeho jednotlivých elementov.“ [Pravda, Moskva 24. sept. 1979, s. 2.] V intenciách takéhoto myslenia P. V. Aleksejev nielen kritizuje jednostranné antropologické a ontologizujúce interpretácie predmetu filozofie v marxistickej literatúre, ale i definuje predmet filozofie. (pozri s. 32—53). „Predmetom filozofie je zložitý, rozčlenený celostný systém „svet—človek“, dôležitými stránkami ktorého sú všeobecné zákony vývoja prírody, spoločnosti, myslenia a všeobecné zákonitosti vzťahu hmoty a vedomia.“ (s. 53) Vychádzajúc z tohto vymedzenia predmetu filozofie, určuje predmet i miesto dialektického materializmu v systéme vedecko-filozofického vedenia. Zdôrazňuje, že vzájomný vzťah dialektického materializmu a iných filozofických disciplín nie je vzťahom koexistencie vied rôzneho typu a rôzneho predmetu, ani vzťahom

uplnej vzájomnej absorpcie. Vzťah medzi nimi má úplne iný charakter. Na jednej strane majú jediný predmet skúmania (to, čo vytvára predmet filozofie vôbec), z druhého aspektu v hraniciach tohto jediného predmetu majú vlastné oblasti, úrovne skúmania, ktoré i keď sa prelínajú, majú svoju špecifickosť. (pozri s. 74) V tomto zmysle dialektický materializmus je podľa jeho názoru „vedou o najvšeobecnejších vlastnostiach, vzťahoch, zákonoch a formách skutočnosti i o všeobecných črtách, zákonoch vzťahu myslenia k prírode a spoločnosti“. (s. 91—92)

Rovnako ako pri určovaní predmetu filozofie i pri vymedzovaní predmetu dialektického materializmu vychádza autor zo stručnej analýzy definícií, s ktorými sa stretávame na stránkach marxistickej filozofickej literatúry.

V centre pozornosti P. V. Aleksejeva v druhej časti monografie je problematika štruktúry dialektického materializmu. Jadro tejto kapitoly tvorí skúmanie štruktúrnych elementov dialektického materializmu. Z hľadiska súčasnej etapy skúmania logickej štruktúry filozofického vedenia, podľa názoru autora, možno určiť štyri komponenty tejto štruktúry: princípy (teórie), zákony, metodologické tézy a kategórie. Pri explikácii spomínanej problematiky zdôrazňuje dôležitosť kategórií ako *univerzálneho* štruktúrneho elementu materialistickej dialektiky, ktorých charakteristickými črtami sú: 1. skúsenostná (a nie apriórna) podstata; 2. neoddeliteľnosť ich ontologickej a gnozeologickej stránky; 3. vzájomné prestúpenie, nestálosť, relatívnosť; 4. schopnosť intenzívne i extenzívne sa meniť. (s. 115) Kategórie ako najvšeobecnejšie filozofické pojmy sú formou vyjadrenia i ostatných elementov dialektiky. Mimo kategórií nemožno vyjadriť ani zákony, ani metodologické tézy, ani princípy. Autor sa pokúša vymedziť kritérium filozo-

fického statusu elementov dialektického materializmu. Stanovenie tohto kritéria je nerozlučne späté s predmetom skúmania a vedeckým systémom. Nadväzujúc na definíciu P. V. Kopnina i autor ukazuje na to, že filozofické kategórie ako univerzálny štruktúrny element musia vyjadrovať špecifikum skúmaného predmetu na danom stupni vývinu vedeckého vedenia. Už v samotnom vymedzení kategórií ako najvšeobecnejších pojmov, prostredníctvom ktorých sa vyjadruje obsah materialistickej dialektiky, sa zároveň fixuje, podľa jeho názoru, nerozlučný vzťah kategórií so systémom filozofie. Ak si nejaký pojem nárokuje nosiť prívlastok filozofický, musí niesť znaky systému, do ktorého chce vstúpiť, musí byť dokázaná jeho nevyhnutnosť v systéme. Autor podobne ako mnoho iných sovietskych marxistických filozofov, (napr. P. V. Kopnin, T. I. Ojzerman, A. P. Šeptulin, V. N. Sagatovskij) je (ako to už vyplýva z predchádzajúcich častí recenzie) stúpencom systémovej orientácie. Snaží sa ukázať na systémovosť dialektického materializmu v celku i v jednotlivých častiach. Pokúša sa naznačiť neudržateľnosť argumentácie anti-systémovej orientácie. Preto stanovenie „objektovo-systémového kritéria“ filozofického statusu kategórií organicky vyplýva z explikácie problematiky vo všetkých častiach knihy. Toto kritérium je, podľa jeho názoru, hlavným kritériom filozofickosti elementov materialistickej dialektiky. Pre vyjadrenie komplexnejšieho kritériálneho stanoviska považuje za potrebné uviesť ešte substanciálne atribútne kritérium, operujúce všeobecnosťou v abstraktno ontologickej podobe.

Práve druhá kapitola recenzovanej monografie je explicitným vyjadrením poznávacieho významu systémoveho prístupu. Systém kategórií nie je len výsledkom poznania, ale i prostriedkom prenikania (stále hlbšieho) do

štruktúry objektu. Úvodné rozlíšenie špeciálnych, bazových (základných) a odvodených systémov, ako i podčiarknutie myšlienky, že existencia množstva systémov kategórií vytváraných v každom konkrétnom prípade pre určité ciele je pozitívnym javom, je ďalej rozvíňané pri analýze všeobecnej štruktúry dialektického materializmu. V plnej miere sa z hľadiska takéhoto prístupu môže podľa P. V. Aleksejeva prejavíť princíp „jednoty v rôznorodosti“, jednoty na základe marxisticko-leninskej stránckosti, materializmu a dialektiky. (s. 104).

Jeho explikácia princípu jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania, princípu jednoty logického a historického prístupu, postupu od abstraktného ku konkrétnemu, princípu „kruhu kruhov“, princípu „triád“ pri výstavbe systému kategórií bazového, východiskového typu prostredníctvom kategoriálnych blokov“ naznačuje jednu z výrazných línií orientácie sovietskej filozofie súčasnosti. Napriek schémam, ktoré autor, vychádzajúc z koncepcie P. D. Puzíkova a i., ďalej rozvíja, nemožno jeho snahu kvalifikovať ako schematizmus. Hĺbka dialektického myšlienkového ponoru klasickej nemeckej filozofie vplývala na formovanie marxistického myslenia už v jeho počiatkoch. Dialektický prístup sa snaží uplatniť vo svojej monografii i P. V. Aleksejev. Nie náhodou zdôrazňuje, že centrálné postavenie pri výstavbe systému dialektického materializmu jeho kategórií má princíp postupu od abstraktného ku konkrétnemu a že všetky ostatné princípy sú jeho doplnením. Výnimkou je však princíp jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania, ktorý určuje základné zameranie celej systematizácie. Princíp jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania v aplikácii na systém dialektického materializmu ukazuje štruktúrnú jednotu samej materialistickej dialektiky, zhodu dialektiky, logiky a teórie

poznania, ale zároveň i ich štruktúrnú špecifickosť. Tento princíp vyžaduje i určitú subordináciu. Ontológia, ako podčiarkuje P. V. Aleksejev, musí byť určujúcou, prvotnou vo vzťahu ku gnozeológii a dialektickej logike a dialektika ako teória poznania má tento istý vzťah k dialektike ako logike. (s. 138) Okrem tohto variantu štruktúrneho členenia dialektického materializmu spomína autor ešte jeden variant „totálnej štruktúry“, ktorý obsahuje päť podsystémov: 1. základnú otázku filozofie; 2. teóriu hmoty; 3. teóriu vývoja; 4. teóriu poznania; 5. dialektickú logiku. V základe každého zo spomínaných subsystémov leží špecifický štruktúrne obsahový princíp: prvotnosti hmoty, materiálnej jednoty sveta, vývoja, odrazu, postupu od abstraktného ku konkrétnemu. Analogicky i systém kategórií dialektického materializmu, vychádzajúc z princípu „kruhu kruhov“, má päť subsystémov, malých kruhov kategórií. Veľký kruh filozofických kategórií (systém) ako špirálovitý „kruh kruhov“ pod vplyvom extenzívneho a intenzívneho rozvíjania kategórií stále hlbšie preniká k podstate objektu filozofického skúmania. Práve princíp „kruhu kruhov“ umožňuje spojiť závery — odporúčania vyplývajúce z princípu jednoty dialektiky, logiky a teórie poznania so závermi — odporúčaniami vyplývajúcimi z princípu postupu od abstraktného ku konkrétnemu, pričom ide o taký vzťah, pri ktorom sa v štruktúre dialektického materializmu neustále reprodukuje základná otázka filozofie cestou neustáleho rastu jej informatívneho obsahu.

V závere druhej kapitoly autor zdôrazňuje, že celostná štruktúra dialektického materializmu sa skladá z troch fundamentálnych teórií: všeobecnej teórie dialektického materializmu, teórie poznania a dialektickej logiky.

Prvé dve kapitoly monografie vytvárajú pre P. V. Aleksejeva predpoklady

pre analýzu funkcií dialektického materializmu, t. j. spôsobu „chovania sa“ filozofického vedenia v procese vzájomného pôsobenia s vonkajším (preň) prostredím. (s. 143) Prostredníctvom analýzy funkcií si podľa autora môžeme vytvoriť celostnejšiu predstavu o imanentných možnostiach vedeckej filozofie a plnšie vyjadriť špecifikum tejto oblasti vedenia. Zároveň sa nám však cez funkčný aspekt dotvorí predstava o predmete, systéme a štruktúre dialektického materializmu.

Veľmi výrazne sa táto autorova snaha prejavuje v subkapitolách o antinomickosti filozofického vedenia, vzájomnej súvislosti straníckosti a vedecosti marxistickej filozofie a jednote metódy a teórie.

I v tejto poslednej kapitole práce (ktorá má značný metodický význam, z hľadiska podnetných návrhov na možnú orientáciu vyučovania dialektického materializmu) kladie autor akcent na to, že dialektickej metóde sú vlastné idey systémovosti, celostnosti, štruktúrnosti, univerzálnosti a mnohotvárnosti foriem vzťahov.

Z tohto hľadiska sa prvotné zdanie nadmerného „škatuľkovania“ dvoch hlavných funkcií (svetonázorovej a metodologickej) dialektického materializmu na celý rad hierarchicky subordinovaných podfunkcií u pozorného čitateľa postupne modifikuje.

Podľa autorovho názoru je základom tohto odlišenia špecifickosť filozofického vedenia vyjadrená jeho dvomi relatívne samostatnými stránkami, teoretickou a metodologickou. Tieto stránky odrážajú dva smery informácie.

Prvé zameranie, od predmetu k subjektu, podmieňuje rozpracovanie svetonázorovej teórie a jej premenu v masové vedomie, druhé, od subjektu k objektu, podmieňuje rozpracovanie všeobecnej metódy poznania a predmetno-praktického pretvárania sveta. V jednote týchto vzájomne podmienených funkcií určujúcu úlohu má, ako zdôrazňuje P. V. Aleksejev, svetonázorová funkcia, ktorú bližšie vysvetľuje prostredníctvom odrazovo-informačnej, sociálno-humanistickej, axiologickej a kultúrno-výchovnej podfunkcie dialektického materializmu.

Už pri charakterizovaní podstaty odrazovo-informačnej podfunkcie dialektického materializmu, ktorá spočíva vo vytvorení a zdokonaľovaní vedecky zdôvodneného obrazu sveta a v rozpracovaní základnej otázky filozofie, naznačuje jej úzku spätosť nielen s ostatnými podfunkciami svetonázorovej funkcie, ale i s metodologickou funkciou dialektického materializmu.

V tejto súvislosti možno ukázať napríklad i na to, že v explikácii problematiky funkcií dialektického materializmu autor dopĺňa i svoju, pôvodne veľmi strohú informáciu o štruktúrnych elementoch materialistickej dialektiky a ich vzájomných vzťahov. (predovšetkým s. 231—238)

Monografia P. V. Aleksejeva má ne-tradičnú, veľmi podnetnú, metodicko-problémovú formu spracovania. Stručnosť a snaha o precízne vyjadrovanie, šírka komplexu problémov, spôsob ich explikácie iste zaujmú i filozofov v Československu.

Mária Blchová